

KATONASZÖKEVÉNY (II.)

BORDÁS GYÖZŐ

FÉLREÉRTÉS

6.

Mondom, amint besütött a nap a fák közé, szárítani kezdtük a ruháinkat, gondosan az egyikről a másik fára vittük, hogy a nap érje. Amikor ismét fölöltöztünk, össze is borultunk örömben, hogy a legnehezebben túl vagyunk, kígyó sem mart meg bennünket. Mert ettől féltünk a leginkább. Mondtam is az Árpádnak és a Palinak, ha itt talpon ki nem bírjuk reggelig, odaveszünk, a kígyók esznek meg bennünket. Te olyan éjjeli sziszegést még nem hallottál, mint abban az erdőben. Bizonyára csörgőkígyók is lehettek, mert a sziszegésen kívül tompán csörgő hangok hallatszottak minden irányból. Félelmemben magyaráztam a fiúknak azt, amit valahol olvastam, hogy ezeknek a kígyóknak a fejükben hőérzékelő szervük van, valami kutatókészülékük, amivel az áldozatot messziről fölfedezik. Ha akkor tudom, hogy ilyenek felénk nincsenek, és egyébként ezeket a csörgőket csak vészhelyzetben használják, s nem vadászat közben, akkor is rettegetem volna, mert számomra a patkánykígyók sem voltak veszélytelenebbek, mint az olvasmányaimból valók. De jöttek a rettenetes hangok letről a hegy aljából és föntről, az erdő tetejéből, a fák lombjaiból, még a törzsükben is valami motor munkált egész éjjel, az avar pedig mintha állatkeretet rejtegetett volna, a sötét ellenére is mozgásban volt ott minden, bogarak, valami csúszómászók, éjjeli ragadozók . . . Mintha egyenesen a Teremtő küldte volna

reánk valamennyi férgét büntetésül kényszerből ugyan, de kimondott katonai eskünk galád megszegése miatt.

Nagyapámtól hallottam, hogy éjjel, ha veszélyben érzi magát az ember, mondjuk szerűőrzés közben, ugrálni kell, csörögni, csapkodni és sikítani is, mert attól a támadók elbizonytalanodnak. Ez utóbbit nem mertük megkockáztatni, de ugrálni ugráltunk, meg a fán is lengettük magunkat, ha valami gyanúsat éreztünk a közelben, de ott se maradtunk sokáig, egyrészt mert fárasztó volt, másrészt meg az a nyavalyás kígyó, amitől leginkább tartottunk, akár a fán is lapulhatott volna. Már csak később tudtuk meg, hogy itt a Drim – amit egyébként az ott lakók Drinneknak mondanak – partján csak a maláriaszúnyogoktól kell igazán tartani, de azok ellen meg volt védőoltásunk.

Valamikor tíz óra tájt, miután ruháink egészen szárazak lettek, döntöttük el, most már mehetünk Tirana felé.

– De hol van Tirana? – kérdezte Pali.

– Hol a fenében volna, ide egy köpésnyire, a hegyoldalon túl, hát nem láttad azon a katonai térképen? – förmedt rá Árpád.

– De láttam – dadogta –, és az nem lehet, hogy annyira van, mint Palicshoz Kecskemét?

– Mint Szabadkához Palics! – nyugtattam őket, bár azt sejtettem, hogy azért mégiscsak valamivel odébb van. – Ti mennyire nem ismeritek a földrajzot!

– Egy gyufaszálnyira – és mutatta is Árpád kissé görbe ujjával, mekkora egy gyufaszál – ami a görbület miatt még rövidebbnek tűnt –, hát ennyire a térképen. És mindezt csak azért, mert öreg katona lévén, nem engedhette meg magának, hogy kartográfiából mi, szinte gyíkok – mert így hívtak bennünket, újoncokat –, oktassuk ki.

Déltájt meg is éhezünk. Az erdőben volt szeder, amennyit csak akarunk, de ott, amikor az életünket féltettük, ki gondolt az evésre. Viszont ahogy kiértünk egy fennsíki tisztásra, ahol már a vészjósló madarak és a kígyók nem foglalkoztattak, meg egyébként is világosan sokkal biztonságosabban érzi magát az ember, már a gyomrunkkal is törődni kezdtünk. Csak félig érett, sőt egyenesen még zöld almákat láttunk.

– Fiúk, evészet! – adtam ki a parancsot, mintha csak én lettem volna a tizedes, de ezt a szerepet meg kellett játszanom, mert a szökés terve

kétségtelenül az én ötletem volt, így némi jogot formáltam a parancsolgatásra. Annál inkább, mert társaim mintha elveszettebbek, bizonytalánabbak lettek volna nálam.

– Most már nem adjuk föl! Hát nyert csatánk van! Hallottátok?

Egyikőjük sem válaszolt, csöndesen szedték a zöld almát, ették, és tömték az ingükbe is. Én is.

Egyszer, mintha eddig csak lopakodott volna utánunk, ott termett egy albán, civilben: bő posztónadrágban, gomb nélküli hosszú ujjú, de a csuklóját, sőt a fél alsó karját sem eltakaró mellényben, lila fezen, azaz olyan fordított cseréppel a fején és töredező szerb nyelven, pontosan, ahogyan mi is beszéltünk, azt mondja: – Ezt ne csináljátok!

Mondom: – Ember, mi éhesek vagyunk! Ha kell, megfizetjük.

A zsoldunkból eredő némi fém dinár volt a zsebünkben, de mit kezdhetnénk, vagy ő mit kezdhetne ott vele? Tudtam ezt, meg hogy ez az ember sem hülye, de kiengesztelésnek szántam, látván, ez aztán úgy istenigazából föl van háborodva, s ha még jobban kikel magából, akár a törét is előránthatja, ami ott lapult a derékszíjat helyettesítő kendő alatt, de úgy, hogy a nyilván kos szarvából készült fogantyúja, ha másért nem, figyelmeztetésként kikandikáljon.

– Mondja, hol van itt a legközelebbi falu?

Előbb kiszedette velünk az ingbe dugott golóbisokat, amelyeket a fűbe raktunk kupacba, s csak aztán mutatta, furcsa mozdulatokat téve ujjjaival, jobbra másfél óra, balra két és fél. Csak később tudtam meg, hogy a kilométer fogalmát nem ismerik, így csakis órában mérték a járást. Eszembe is jutott nagyanyám szakácskönyve, amelyben az állt: „Végy öt pengőért lisztet, két pengőért élesztőt . . .”

– Fiúk, akkor jobbra! – szólt ismételt vezényszómmal, s most már valóban úgy éreztem, mintha én lennék, akár a századosuk is. Lelki szemeim előtt pedig az a repülő jelent meg, amely majd Budapestre szállít.

7.

A falut, ahova értünk – nem is tudom már –, valami Zrtyánnak vagy Zergarinak hívták.

– Fiúk, az első dolog, amit tennünk kell, azonnal jelentkeznünk a rendőrségen.

– Meg vagy te örülve? – kérdi Pali. – A rendőrségre? Én oda élve nem megyek!

– Miért, hát hova? Nem láttad, hogy majd a fejünket vette az a muki a néhány savanyú alma miatt? Ha lopunk, meg is késelhetnek bennünket, de ha a rendőrségen jelentkezünk, hogy mi becsületes szökevények vagyunk, semmi rosszat nem csináltunk, csak haza akarunk jutni, mégpedig Magyarországra, semmit sem tehetnek. Mondjuk azt, kérni szeretnénk Géraldine grófnőtől, hogy könyörüljön meg rajtunk, és dobasson át Budapestre.

– És azt is mondjuk, hogy nagyon éhesek vagyunk, és úgy hallottuk, Géraldine királyné minden magyar szökevénynek szállást és ételmezt biztosít a hazautazás előtt. Nem ezt mondta az albán börekarus Debarban?

Igaz, előbb alig értettem, de a bólogatásából rájöttem. Úgy rázta a fejét, hogy majd leesett, amikor végre megértettem, mit akar mondani. Hát, fura egy nyelvük van, nem mondom.

– Jó – hagyták helyben mindketten –, menjünk a rendőrségre, de te fogsz beszélni.

– Ez a rendőrség?

– Ez.

Milyen magyarsággal vagy szerbséggel, már nem tudom, de mondtam kézzel-lábbal, mi átszöktünk Géraldine grófnőhöz, merthogy . . . S még azt is magyaráztam, ha kell, ott szolgálunk tovább.

Mint a tébolyodottakra, úgy néztek ránk ezek a megkeseredett pofák, akik nem is uniformisban voltak, csak kék nadrágjuk és fura mellényük volt, hasonló, mint az útbaigazítónké, de fejükön turbán, egyiken piszkos-piros, másikon barna, a harmadik meg hamuszínű ingben, mind valami kockás ingben, feltúrva az ujjuk, de befelé, kolbász alakba csavarintva, mordállyal a vastag bőr övükben, amelynek tusája a mi puskánk agyához hasonlított. Köztük csak egy volt feszesebb tartású, olyan rendőrforma, a többinek még foga is hiányzott. S ennek a délcegebbnek a mellénye alól ki-kikandikált egy jókora fénylő rézlap, amelyen vaknyomással egy szám volt beleprésvélve: 136 – még erre is emlékszem, mert otthon éppen ez volt a házszámunk. De ez lényegtelen, viszont zavart, hogy nem sokat beszéltek, kérdezősködni se kérdezősködtek annyit, amennyire én számítottam. Csak én mutogattam a gyomromra, hogy éhesek vagyunk.

Ők csak unottan legyintettek, nyugalom, fiúk, mintha csak ezt mondták volna, aztán ott várakoztunk az üres szobában vagy egy óra hosszát

is, mire az ajtót élesen becsapva bejött valami főnök, talpig feketében, valami játékhajó formájú sapkával a fején. Ő fogott bennünket faggatóra, de hogy milyen nyelven, meg nem mondom, mert egy szót sem érttünk. De mintha őt az a három se értette volna, mert azok is csak kézzel-lábbal magyarázták, amit mondani akartak. Aztán a hajósapkás beszóltott valakit. Ketten jöttek, egy ugyanolyan fénylő feketében, mint ő, aki széket is hozott magával, a másik meg civilben, ugyancsak virágcserepes sapkában, de amelyen bojt is volt. Táblát hozott a hóna alatt, szakasztott olyat, mint a mi palatáblánk volt az iskolában, és párna, papír, ceruza volt a kezében. Írnokok voltak. Ez utóbbi maga alá tette a párnát, és már törökülésben rakosgatta palatáblájára a papírjait, amaz pedig a széken kissé el is vetette magát, majd sokzsebes ingéből lapos tintásüveget vett elő, a padlóra tette, egy másiktól toll és tollszár is előkerült, aztán valahonnan előrenyitható irkát vett elő, fedeleset, s a térdére támasztotta.

Adatainkat vették föl, mi mást. Nem ment könnyen, bár az egyik albán tudott valamelyest, ha nem is szerbül, macedónul, így hát csak jutottunk valamire, mielőtt a törökülésben levőnek teljesen lila lett volna a szája. Ő ugyanis minduntalan a ceruzáját nyalta, míg emez mártogatott. Nemcsak albánul írták, hanem a feketesapkás parancsára, mint később kiderítettem, olaszul is. Akkor, ebben nem voltam teljesen biztos, mert olasz szót életemben nem hallottam, de azt megállapítottam – nemhiába voltam koca katonazenész –, hogy dallamos egy nyelven beszéltek. S ezt emlegették a Mauthnerékkal közeli kapcsolatban álló Korhecek, akik szállították oda a magokat, de ők már Abbáziába jártak nyaralni, ahol viszont az olasz nyelv volt a divatban.

Fölvették az adatainkat, kaptunk egy karéj kenyeret és egy almát, aztán azt mondták:

– Jöjjenek!

Az egyik turbános a dereka köré tekert vékony kötelet lefejtette magáról, aztán mindhármunk kezét egybekötötte háromcsillagosan, úgyhogy alig tudtunk fölszállni a rozoga katonai dzsip hátsó ülésére, s megtalálni, hogyan osztozkodjunk a kettő egy arányban, merthogy a kezünk a szorosra fogott kötél miatt csakis vízszintesen állhatott. Azon az úton indultunk el, amelyiken jöttünk. Valahol ott, ahol a

Drimet átúsztuk, megálltak, és – azon a dallamos nyelven kérdezték – itt jöttek át?

– Itt – mondtuk, de inkább mutattuk. – Valóban itt.

A kérdést még azon az érthetetlen nyelven is tökéletesen megértettük.

– Nyughassatok – mondtam a bajtársaimnak, akik rémülten kezdtek fészkelődni, mint akik valami hirtelen jött vészet neszeltek meg – minden, minden rendben lesz.

Ma már tudom, csak a felelősségtudat és a lelkiismeret-furdalás mondatta ezt velem.

– Akkor itt most vissza is mennek oda, ahonnan jöttek! – szólt a sofőr mellett ülő feketesapkás.

Nem értettük pontosan, mit mond, de határozott mozdulataiból egyértelműen kivehettük: – Vissza oda, ahonnan jöttetek! Bitang gazemberek!

Éreztem, hogyan fordul meg velem a világ. Mintha csak körhintán lettem volna, amely függőlegesen röpít föl s alá. Egy perc alatt olyan verejtékes, de hogy verejtékes, vizes lettem, mint mikor átúsztuk a folyót. Odalett minden tizedesi, századosi tekintélyem is. Ha ezek most itt bennünket kidobnak, és visszakerülünk . . .

A sofőr távcsövet vett elő, és azon keresztül szemlélte a szomszédos oldalt. De távcső nélkül, Árpáddal mi is láttuk, hogyan turkálnak katonatársaink szuronnyal a bokrok és a nádas között, s ki mást, mint bennünket kereshettek. Lelki szemeim előtt az a kút jelent meg, amelyikben azt a sok koponyát láttam, s most már biztos voltam benne, ha visszakerülnénk, csakis ott végezhetnénk.

– Döfd! – láttam, miként parancsol az egyik ismerős százados, s a katona, szegény, meg ment neki a bokornak jobbról, balról, főntről, aztán még alulról is szúrt egyet. Szinte kicsépelte azt a bozótos, tüskés cserjét, aminek leveleire csak a kecskék jártak rá nagy előszeretettel, ha az örök el nem zavarták pásztoraikkal együtt.

A látványtól, no meg hogy karjainkat tartani sem bírtuk már, Árpád elvesztette idegeit, sírva fakadt, elkezdett sírni, majd zokogni, de olyan kegyetlen, lélekmélységből jövő kitöréssel, hogy azt hittük, ott múlik ki előttünk. Valami érthetetlen szerb–magyar keveréknyelv folyt össze szinte hihetetlen mennyiségű taknyával, nyálával, amiből őrzőink honnan is érthették volna, hogy neki még csak három hónapja maradt, s ha

visszakerül, még legalább három évet kap. Nem volt itt szükség a nyelvre, dehogyan volt, minden riadalmunk arcunkra volt írva. De hogy ez az őszinte kitérés, jajveszékélés, miközben már levegőt is alig kapott, amitől már úgy hörgött, mint a disznó a második késszúrás után, hatásos volt, az biztos. Amikor rángatózásától mindhárman már a terepjáró padlójára estünk, a feketesapkásnak megeshetett rajtunk a szíve. Keményen rászólt Árpádra, hagyja abba, s intett a sofőrnek, kurblizza be a motort.

8.

Bár össze voltunk kötözve, s beszélgetni sem igen volt szabad, az erős motorzaj csak elnyomta a hangunkat. Útközben megbeszéltük, hogy nyugodtan kidobhattak volna bennünket, hát ugyan ki kérhette volna számon, mi történt a három szökevény katonával. Föl is tettem magamnak a kérdést, vajon Árpád kétségbeesése mentett-e meg bennünket, vagy valami más is közrejátszhatott. S akárhogy is forgattam a fejemben, mindig csak arra gondoltam, hogy az adatfölvételkor a feketesapkás mindig csak arra a szóra kapta föl a fejét, hogy a szerb királyság „ungarezei” vagyunk.

Az első kérdés mindegyikünkénél az volt, honnan jöttünk? Megmondtuk. A második, milyen nemzetiségűek? Azt is megmondtuk. Amikor már Pali is ungaraze, és hogy mindhárman valahonnan a Duna meg a Tisza közül, a magyar határ mentéről jövünk, csak vakargatták a fejüket, és mintha el is bizonytalanodtak, vagy legalábbis tanácstalanok lettek volna. Mintha valami nem fért volna a fejükbe. Nekem határozottan ilyen benyomásom támadt.

– Milyen nyelven beszélnek? – kérdezték, s ezt csak abból érthettük meg, hogy ujjal a saját nyelvükre és a mi szánkra mutogatnak – mondtuk, magyarul, azaz ungarazen.

– Ungarese, ungarese – csóválta az egyenruhás a fejét még ebben a nyitott terepjáróban is, amiről én meg voltam győződve, mégis Tiranába visz.

Nem oda vitt.

De megmenekültünk egyelőre, s adtam is hálát mindenkinek, aki jótévőm, de a jó istennek mindenekelőtt, habár tudtam, ezek egy muzulmán istent tisztelnek. Már ott Debarban is minden reggel ötkor megszólalt a minaret erkélyéről a müezzin, imára szólítva híveit, meg

azt hallottuk, muftijuk is van a mi albánjainknak, akit olyan fősolgabírónak képzeltem el, aki tanácsadó meg bíró is egy személyben.

Egyet azonban nem értettem: mit keres ez az olasz az albán rendőrségen? És akárhogy is néztem, ő volt a parancsnok, a megmondhatója, eldöntője még a mi sorsunknak is. Hogy kerül ide, mit akar, egyszóval mi köze hozzájuk? Mindezen félhangosan motyorgtam, mert tudtam, semmit sem érthetnek belőle.

– És az olasz gépek? – kérdezte félhangosan Pali, akinek talán először kezdett derengeni valami a fejében.

– Mi van az olasz gépekkel?

– Te ökor, hát nem látod, hogy mi olasz fogságba estünk?

Honnan tudtunk volna mi arról, hogy míg szerveztük a szökésünket, Albániát megszállták az olaszok. Az is csak most kezdett derengeni, hogy az az albán, akitől a bőreket vásároltam, azt magyarázhatta, hogy most már nem érdemes átszökni, nincs többet Géraldine királyné, meg repülő Budapestre . . .

Már csak a peshkopi börtönben fejtettük meg a félreértés titkát: ezek a debari albánok, akár a macedónok meg a bolgárok, akkor bólogatnak, ha nemet akarnak mondani, s akkor rázzák a fejüket, ha igen a válaszuk.

Mennyi idő telt el, míg azt is megtudtuk, hogy Géraldine már nincs is az országban, hogy néhány napos kisfiával, Leka trónörökösével kénytelen volt átszökni Görögországba, majd onnan Franciaországba, nem tudom, csak azt, hogy félelmetes baromnak tartottam magam, akkora marhának, mint amekkorákat a Korhecéknál vágtunk. Ha lett volna taglóm, még ott azon a dzsipen kértem volna az olaszt, szabadítson meg azoktól a spárgáktól, hogy azonnal önmagam vágjam fejbe. De nem volt, sem ott, sem itt az égvilágon semmink se, még a cipőfűzőnket is elvették, a szíjunkról nem is beszélve.

Ami a mai napig nem megy a fejembe. Jó, tisztjeink mind büntetésből voltak a debari kaszárnyában, de hogy két hét alatt senki, de senki föl nem világosított bennünket, hogy a tőlünk háromszáz méterre levő határvonalon mi történt? Nincs rá válasz.

De arra sem igen, mi játszódott le a politikai színpalak mögött. Én nem vagyok történész, de amit az előzményekről a rabtársaktól meg-

tudtam, márpedig politikai elítéltek voltak, sok mindent tudtak is, még olyan apróságokat is, hogy, amikor harminckilenc április ötödikén megszületett a trónörökös, százegy ágyúlövés adta tudtul az albán főváros népének az örömhírt, a tiranai helyőrség csapatai díszmenetben vonultak el a király és a királyi család tagjai előtt, két napra rá pedig az olaszok megrohanták Albániát. Miért? Mert Zogu Belgráddal és Athénnal is, mint mondták, „kacérkodott”, ahelyett, hogy egy olasz egyezményt írt volna alá. Zogu király tehát olaszellenes hangulatot szított, s ez akkor élesedett ki, amikor közzétették a trónörökös megszületésének hírért. Ezek a rabtársak azt is állították, hogy a királyi herceg már hat nappal előbb megszületett, de a hír közzétételével éppen a feszültség miatt vártak. Volt, ahogy volt, de tény, hogy Mussolini, aki 45-ször nagyobbnak érezte magát, Zogu engedelmetlenségét azonnal megtorolta. Géraldine tehát a gyermekágyat sem fekhette végig, s ez szenzációsabb hír volt a német, francia és angol bulvárlapokban, minthogy egy kis királyt megfosztottak trónjától. Szépségét egyenesen Erzsébet királynéhoz hasonlították, s ment a találgatás, 18 avagy 22 éves az a grófkisasszony, aki az apától, gróf Apponyi Gyulától, császári és királyi kamarástól 27 000 hold örökölt föld jövedelméből él, akinek harmatos arca és társalgási közvetlensége a Bohémélet Mimi-kosztümjében egy bálon még a párizsi urak fantáziáját is megmozgatta. S nem értették, miért kell neki ez a hetyke, macskabajuszú kártyaspieler, akinek Xéniától, egyébként az egyik leghatalmasabb albán törzsfőnök, Shavked Verlaci bej lányától három leánygyermek is van.

Mindezt már jóval később, múltam színhelyei – és nemesi címerünk – után kutatva találtam meg, s raktam össze a mozaikot, már amennyire tudtam és lehetett. A budapesti Széchényiben akadtam rá arra, hogy például a bécsi Die Stunde azt is tudni vélte, hogy Zogu a Hotel Reginában rendszeresen találkozik Franciska Jankóval, „a csinos, gesztenyeszín hajú táncosnővel, akinek végül 26 000 angol fontért kis palotát vásárolt”. De legtöbbit a pesti sajtó cikkezett, a házasság és a gyors menekülés foglalkoztatta nemcsak a Pesti Hírlap olvasóit, hanem a 8 Órai Újságét és Az Estét is. Ez utóbbi újságírói Géraldine partraszállásától mellette vannak, s nem is volt érdektelen évekkal később, miután a szememmel sok mindent láttam olvasni, miket is írnak. Ott olvastam

például, hogy amikor az idegen partra száll a vadregényes durazzói öböl ragyogó Adriáján himbáló elegáns fehér hajóból, két Albániával találkozik. Az egyik cilindert hord, elegáns zsakettet, a legújabb divatú amerikai autóból száll ki, franciául és angolul köszönti az érkezőket. A másik turbánja vagy fehér feze alól kíváncsian, de kissé elfogódottan nézi az érdeklődőt. Az első Zogu haladó és feltörekvő Albániája, a másik a keleti tradíciókon nevelkedett, poétikus és festői ország, amely néha beleszédül abba az elszánt és kemény tempóba, amit az ambiciózus király diktál. Az új Albánia nem szereti, ha az idegen a régi felfedezésén kezd. Azt nem szereti tehát, ha az idegen, mi mást venne észre, mint hogy ez az ország ma is – írták akkor a lapok – egy darab középkor a modern Európában. Az ellentétek országa, nincs vasútja, de van rendszeres repülőgép-közlekedése. Van parlamentje, de él a törzsszervezet is törzsfőnökökkel, akik a hegyek között élnek, bocskorban járnak, övükben pisztolyt viselnek, és mindig készek a forrongásokra, a lázadásra. A vérbosszú itt még mindennek a meghatározója, s ez az oka, írták a lapok, hogy Zogu mindig elzárkózva élt, a legritkábban látott ember volt Albániában. Miért? Mert apja, Achmed is a vérbosszúk egész sorozatába keveredett, és több tízen várták elszántan a pillanatot, amikor ezt fián torolták volna meg.

Mi már katonák lehettünk, amikor az esküvő volt a lapok fő témája, s tudni vélték, hogy a mohamedán vallás szerinti szertartás miatt a Vatikán eleve vissza fogja utasítani a házasság elismerését, és meg fogják tagadni tőle az áldást, ami be is következett. De maga az esküvő milyen pompás lehetett! Az Estben olvastam, hogy a menyasszonyi ruhát, a Chanel-kreációt külön repülőgép hozta Párizsból, a tizenöt méter hosszú uszályt két szegény albán kislány vitte, Zogu násznagya nem volt más, mint Ciano olasz külügyminiszter, egyébként Mussolini veje, akiről később az Új Magyarország már azt is tudni vélte, hogy tanúskodása valójában terepszemle volt az egy évvel később bekövetkezett agresszióhoz.

Belefájdult a fejem, míg ezeket olvastam, a külszín, a csalás, az ámtás, mindaz, ami azóta is jellemzi a politikát. S még valamit olvastam: hogy azon a bizonyos házasságkötési napon – ha jól emlékszem, április 27-én, de mindenképpen a nagyhétben volt, katolikus böjtidőben! – a király

rendelete alapján az ő házasságkötésükön kívül még 150 új házasságot is kötöttek. Pontosabban, minden albán város köteles volt még tíz házaspárt kiházasítani, akik közül maga a király ötven házasulandó párnak viselte gondját, és minden párnak 500 lek királyi hozományt adott.

9.

Peshkopi, azaz a távolabbi városka börtöne volt az a hely, ahol ismét kiszállítottak bennünket. Végre lemoshattuk magunkról is Árpád ránk kenődött mocskát, s nem bántuk az újabb kihallgatást sem, csak ha végre fölszabadíthattuk kezeinket. Ekkor éreztem igazából, hogy a lelki fájdalom a fizikain is túltesz. Ismét jegyzőkönyv, de most kevesebbet kellett mutogatni, mert az olasz már mondta az adatok javát. Le kellett írunk, mikor és hol születtünk, szüleink nevét magyarul és cirill betűkkel is, hivatalosan a szerb állam nyelvén. Ekkor éreztem, hogy talán nem is véletlenül buktatott meg a szerb pópa Padén, mert bizony nagyon nehezen ment a szögletes betűkkel, meg ott okvetetlenkedtek ezek az olaszok, nem értették, s én honnan tudtam volna megmagyarázni, miért vagyok én Masa, apám meg Heinrich. Csapkodták a papíromat az asztalhoz, s egymás között mintha csak azt mondták volna: ez hazudik. Attól tartottam, kémnek néznek. Akkor meg ráhegedülsz Pista, mondtam magamnak.

– A Heinrich az egy német név – valami ilyesmit magyaráztak, én meg az ujjaimmal mutattam, Bánát, azaz Torontál fele ez, fele az, s én is ilyen keverékkéféle vagyok. Az Árpád nevével is baj volt, mert ő meg Krakovszki.

– Polonicus, non Hungaricus – mondta az egyik, mire a másik – dux Arpad Hungaricus!

Csak Berényi Pali neve nem volt gyanús, nála abba kötöttek bele, hogy nem volt foglalkozása. Azon pedig, hogy mindhárman római katolikusok vagyunk, mintha kellemesen meglepődtek, sőt meg is enyhültek volna.

– Cattolico romano? – hát imádkozni tudnak-e, kérdezték, mert összekulcsolta kezét, és elkezdte mondani a miatyánkot, amit Árpád kapásból folytatott. Ez fordulópont lehet az életünkben, nyugtáztam magamban.

– Tudják-e a miatyánkot? – csaptak a térdükre, s mivel én is tudtam belőle valamit, ha nem is az egészet, belémnyilallt, hogy tudok is néhány olasz-latin szót, ami itt még segíthet is.

Miután az iratok elkészültek, csuromvizesek lettünk ismét, s megaláztottak, mert végtére is szedett-vedett akárikoknak néztek, s minden mozdulatukban a magasabbrendűségüket akarták kimutatni. Senkinek és semmirevalónak éreztem magam, baromnak, aki csak bámul, és meg nem tud szólalni, egy kérdésre se tud válaszolni, csak gesztikulál, mint a süketnéma. Pedig többre becsültem magam, titokban arra vágytam, hogy a Korhecéknál készíték én még olyan töltelékeket meg szalámit, amit Bécsbe is el lehet vinni a húscsarnokba.

Amíg én szántam azt a percet is, amikor megszülettem, az olasz rendőrök már viccelődtek, s mintha olyat mondtak volna rám mutatva, hogy én jó leszek szakácsnak, az Árpád meg péknek, merthogy ő valójában cukrászinas volt. Este hozták is az éles kést, amivel úgy fölszeleteltem a kecskesajtot, hogy a gép se különben. Kenyér is volt, meg három szem szilva. Amikor a fabarakkban lefeküdtünk, mondtam is a fiúknak, itt nem is lesz majd olyan rossz.

Nem a fenét. Itt is úgy szaladgáltak a pockok rajtunk, mint a debari kórházban, Árpádnak még a lába ujját is megharapták. Egy szemet nem aludtunk. Kiabáltunk is az őrnek, hogy engedjen ki bennünket, inkább a szabadban várjuk meg a virradatot, de az ki nem nyitotta az ajtót.

Szerencsére másnap már megint vittek bennünket valami éktelenül keskeny és zötyögős hegyi úton, valami piciny falvakon keresztül, ahol csak magas fa- és kőfalakat láttunk, mecseteket, a mezőn birka- és kecskepásztorokat.

De egyszer csak ott voltunk, ahova eredetileg is menni szerettünk volna: Tiranában.

Egyenesen, hova máshova, mint megint a katonai fogdába vittek. Az meg olaszokkal volt tele. Volt belőlük vagy negyven, mi meg, ahogy később összeszámoltuk, velünk együtt tizenketten a szerb hadseregből. Nemcsak nekünk magyaroknak volt szökhethékünk, szerbek, horvátok is voltak, meg egy celjei szlovén gyerek is. Ő tudott valamelyest olaszul, s láttam, vele elnézőbbek. Nagyon szigorúan el is határoztam, megtanulok olaszul, különösen, hogy volt is kitől. Ettől a fiútól tanultam meg, hogy mi militánsok vagyunk, meg dezertőrök.

Micsoda koszt volt itt is! Reggel, délben, este kenyér, aludttej, húskonzerv, olykor még virsli is . . . Egyszóval prima koszt, ezt nekem, henteslegénynek, elhited. Még tíz szál cigarettát is kaptunk minden nap, noha én életemben nem dohányoztam. Ezt cseréltem újabb karéj kenyérré, húskonzervre.

Én csak számolom, te már a negyediket szívod, amióta itt mesélek neked, dobd el, mert ronggyá lesz a tüdőd, de akkor már késő. Csak egy cafat marad belőle, kátrányos moszat, százával láthattam volna a boncteremben, de csak akkor mentem be, ha muszáj volt.

No de: az olasz cigarettadobozban, amit ketten osztottunk, üres papírszelet is volt, olyan tízszer tízes méretű, nyilván a dohány szárazon tartása végett. Nagyon jó minőségű papír volt ez, ami jól fogta a tinta-ceruzát. Ezeket összegyűjtöttem, és írni kezdtem rájuk. Kiszámoltam, egymás alatt nyolc sor fér el, hát úgy döntöttem, mindennap ráírok nyolc olasz szót. És ezt meg is tanulom. Benne volt ebben az elhatározásomban az is, hogy mindig is szerettem próbára tenni magamat. És bizonyítani. Már a szakmámban láttam, ott Szabadkán és Zimonyban is, magabiztosság nélkül semmire sem megy az ember. Az nem lehet, hogy én vagyok a legostobább meg a leghülyébb. Taktikám, ami némiképp már valami fiatalos életfilozófiámmá is vált, pedig nagyon egyszerű volt – figyelni, kérdezni, és véleményt alkotni.

Hetven nap alatt 960 olasz szót tanultam meg. Hogyan? Minden délután fél órát kaptunk ruhamosásra. Ha nem is szárítókötél, de vastag madzag volt kihúzva a börtönudvarban, arra terítettük az inget, gatyát. Tudtam már, hogy a víz az „aqua”, de hogy mondják azt, hogy vizes. Hát, fogom én a kapcámat, és kérdem: „questa aqua”? Erre az egyik, aki már az abesszíni háborút megjárta, nevet, és azt mondja: nem „aqua”, hanem „bagnato”. A vizes az „bagnato”, a száraz meg „sugato”, meg hogy a csizmát lemosni az „lavare”. A „granda” a nagy, a „picolo” meg a kicsi . . . Ezt így mind szépen fölírtam, és aztán esténként elővettem, és ismételtettem. Az Árpádon meg a Palin nem győztem csodálkozni, hogy ők egy szót nem hajlandók megtanulni olaszul.

– Ezeknek a macskaevőknek a nyelvét? – csúfolódtak velem.

Gondoltam, ti csak csúfolódjatok, én meg majd társalgok velük.

Egyébként nagyon rendesek voltak ezek az olasz fiúk, egymásnak és nekünk is mindenben segítettek. Szinte biztos is voltam benne, semmi

rosszat nem tettek, csak éppen Mussolinin nem szerették. Már megértettem valamit abból, amit egymás között beszéltek, hogy tüntetésekben vettek részt, és ezért száműzték őket ide a legkegyetlenebb helyre. Milyenek lehetnek akkor az olasz börtönök, ha ez a legsötétebb hely, kérdeztük mi hárman egymástól? Noha nem akarták a nyelvüket tanulni, azért a cimboráimat érdekelte, mit hallottam az olaszoktól, meg legfőképpen, mikor szabadulunk már. Hát erre vonatkozólag nekem is csak annyit mondtak: majd ha megbukik a Duce.

Az olasz foglyok között is a legrendesebb ez az én sagato-fugatos rabtársam volt. Valamennyiüktől idősebb lehetett, már harmincon fölül is, magas, szinte fekete bőrű, de rendkívül tartózkodó, aki iránt, úgy láttam, az őnök is tisztelettel viseltettek. Szinte semmilyen munkára be nem fogták, WC-t tisztítani pedig szabad sem volt neki. Mindennap tisztálkodhatott, lavórban, langyos vízben, ezt az udvarra néző cellánk ablakából láttuk. Vasárnap délelőttönként pedig kimenőt kapott. Erős dohányos. Ez is hozott össze bennünket. Ő adta a babkávét, én a dohányt.

– Holtbiztosan kém – figyelmeztetett Pali –, nehogy elszúrd a dolgunkat, mert te összevevessz fecsegsz vele ezen az érthetetlen nyelven, amelyet magad sem értesz, csak megjászod, mintha . . . Ma is mit susmogtatok?

– Kérdezte: mi vagyok, mondtam, magyar. Foglalkozásod? Mondom. Hová való? Nagyjából tudta. Mintha még azt mondta volna: Kalocsán meg is fordult, de ezt olyan furcsa hangsúllyal mondta, hogy nem voltam benne biztos.

S most én kérдем, ő hova való, azt mondja Bariból. Fogalmam sem volt, hol lehet az a Bari. Aztán, mert hogy kém-e vagy sem, azt már rég elültették a fejemben, azt akartam megtudni, miért foglalkozik velem ennyit, unalomból, vagy valami másból. Persze ezt így megkérdezni sem tudtam volna, de valamit megértett abból, amit inkább csak kérdezni akartam, s erre kéri a cetlimet meg a tintaceruzát – s a papírszeletem máig megvan – ráírva ez: *Homines dum docent, discunt*. Nézem a papírt, egy szót sem értek. Csak évtizedekkel később, amikor ezeket a papírocskákat rendeztettem, és a gyerekeimnek mutogattam, szereztem egyik páciensemtől latin mondások könyvet, s hosszas böngészés után ott ez a mondás, miszerint: Tanítás közben az ember maga is tanul.

Akkor ott vonogattam a vállamat, mire ő intett, nem baj, majd egyszer. S most már a bizalom eme jeléül is megkérdeztem, te mi vagy? Azt mondja: Sacerdos, parochus. Az meg mi a csuda lehet? – kérdem önmagamtól, talán csak nem pap?

De az volt.

(Folytatjuk)